

Buda Ferenc

Rendkeresés

– Jegyzetlapjaimból –

Végnapjait éli a huszadik század, s egyben a Krisztus utáni második évezred utolsó esztendeje: 2000.

Számomra az idei év eddigi – nem teljes – mérlege:

A könyvhétre megjelent *Árvaföld* című verskötetem.

Három hónapja, szeptember derekán megszületett harmadik unokánk: *Buda Bence*.

Kerek tíz napja: december hetedikén délelőtt 10 óra 40 perckor *meghalt az anyám*. Többet most Róla nem tudok beszélni. Erőm, ha lenne is rá (nincsen), egyelőre nem érzem elég méltónak magamat a szólásra. Felnöttem: árva vagyok.

*

Két ünnep között, két nappal túl a karácsonyon.

Még ha röpke időre is, tegnapelőtt végül csak sikerült összeverbuvalódnia az országban szétszéledt családnak. Az évek haladtával mind nehezebb és bonyolultabb megszervezni s egybehangolni a közös találkozót. Gyermekünk többsége már kétfelé is kötődik, s ez jövőre meg azután sem válik egyszerűbbé. (Hozzáteszem: remélhetőleg...)

Tizenhatan ültünk az asztal körül, szám szerint ugyanannyian, mint egy éve. Csakhogy ezúttal a Nemrég Eltávozottat az Újonnan Érkezett helyettesítette.

Apám első hívásra vonakodott eljönni, személyes tekintélyem latba vetésével azonban végül sikerült rávennem, hogy velünk tartson. (Minden bizonnyal számot is tartott a nyomatékosabb kérésekre.)

Ki-ki talált névre szóló ajándékot magának a karácsonyfa alatt. Jómagam minden várakozásomon felül: családom, s legfőképp feleségem jóvoltából megkaptam *A világ nyelvei* című szaklexikont. Nem számítottam rá, hogy valaha is megvásárolhatom magamnak: több mint 12 ezer forint volt az ára. Több kívánságom könyvek tekintetében egyelőre nem lehet s nincs is.

2001. január elseje, hétfő reggel.

Hat órától fenn vagyok. Begyújtottam a konyhai nagy tűzhelybe, a két teás-kannában sutyorog, sziszereg a víz. Odakint lassacskán kivilágosodik.

És az elmémben?

Új év. Új évezred. Immáron anyátlanul.

Deres a fű a kertben. Hideg van.

*

Fogynak, fogyatkoznak a régi barátok. Molnár János is kiköltözött a Szivárvány utca kettőből a Köztemetőbe. Felesége, Erzsike nagybeteg. Fiát s menyét esztendőök óta csak most láttam, kinn a sírnál. Unoka nincs; egy családja egyik ága leszáradóban. (A többi ágról nincs tudomásom.) Szegény János egy életen át összekuporgatott, páratlanul szép s gazdag gyűjteménye: a könyvek, képek, műtárgyak – vajon miféle sors vár rájuk?

Mivégre éltünk?

*

Itt van nálunk a kicsi Ábel. (Szeptemberben töltötte be a három évet.) Otthoni szokásaitól – vagy tüneteitől – eltérően végigaludta az éjszakát. Délelőtt jót játszottunk ketten, majd elvittem busszal apámhoz. Haza viszont gyalogszerrel jöttünk. (Több mint 2 kilométer: neki majd egy óra járás.) Alaposan elfáradt, még alaposabban megebédelt, s most alszik, mint a bunda. Délután, ha felébred, ismét jól meg kell mozgatni. A széthasogatott tűzifa hordását bízom majd rá. Nem kell erőltetni: szívesen csinálja.

*

Újra meg újra elfog a szánom-bánom: milyen kár, hogy tizen-huszonévesen nem láttam neki nagyobb lendülettel és kitartással, s főleg tágabb öleléssel a nyelvek tanulásának. E szép nagy könyvet – *A világ nyelvei* – böngészve-lapozgatva még inkább ráébredek, mekkora a mulasztásom. (Ifjonti tájékozatlanságom, majd a kényszerpálya korlátai mentségül nem, csupán némi magyarázatul szolgálhatnak.)

Azért jutott ez ismét az eszembe, mivel az utóbbi egy-két évben már igencsak érzem, hogy hátralévő időm és szellemi befogadóképességem korántsem határtalan. Gazdálkodni kell hát velük. Nem mondhatom, hogy túlon túl nagy vígsággal tölt el ez a felismerés.

Ennél is szánandóbb, lehangolóbb lenne azonban, ha figyelmen kívül hagynám a határokat.

*

Múlt éjszaka a szüleimmel álmodtam. Rájuk a legkevésbé sem jellemző környezetben: valami szörnyen elhanyagolt, összetákolt – vagy széthullóban lévő? – átmeneti szükségszálláson tanyáztak. Apám a középre állított, barnás-szürke pokróccal leterített ócska ágyon feküdt, szemlátomást gyengélkedő állapotban. Anyám a szélbehordta havat söprögette a padlón. Érdekes: álmom nem volt sem keserű, sem nyomasztó, sem riasztó. Inkább – jóllehet borongós, homályos volt a helyszín – az egészet valami csöndes, békés, szinte örömteli nyugalom lengte át.

Talán azért, mert álomban még mindketten éltek.

*

Vasárnap délelőtti műsor az M1-en: Főtér. Hasznos, jó sorozat, minden alkalommal bemutat egy-egy tájat, települést. Ám ezúttal egy szálla akadt a szemembe:

A kedves, csinos, ifjú riporternő mosolyogva kérdezi a népdaléneklésben jeleskedő kislánytól: „És van olyan riválisod, akit szeretnél megverni?”

Kedvem volna megkérdezni a kedves, csinos és igazán rokonszenves ifjú riporternőtől: „És egy *ilyen* kérdés után ugyan kit kellene megverni?...”

*

Rádióhír: Gátéren még az idén elkészül a Celladam cég által kifejlesztett biogázerőmű. Egy ilyen létesítmény megépítése és beüzemelése mai pénzben 27 millió forintba kerül. Ez az összeg a működés során 5 év alatt megtérül. A mezőgazdaság melléktermékeit – szalma, kukoricaszár, istállótrágya stb. – felhasználó ilyen erőművekkel a cég számításai szerint a hazai energiaszükséglet 41%-a biztosítható lenne. (Ha csupán 15-20%, szerintem már akkor is megérné.) Az erőművekben hátrahagyott biomassza-maradék pedig trágyaként hasznosítható.

Kérdés: akkor hát miféle erők akadályozzák nálunk a biogázerőművek – valamint egyéb alternatív s egyben környezetkímélő energiaforrások – alkalmazását és elterjedését?

Természetesen magam is tudom, hogy kérdéseimre aligha kapok az arra illetékesektől valós, világos és egyenes választ. A részérdekek még mindig félrekönyökölik a közérdeket.

*

Egyik este megjön Júlia lányom a kis Ádámmal. Vacsora után még kimegyek valamiért a konyhába. Kisvártatva Ádám rám nyitja az ajtót:

– Papa, van egy Petőfi Sándor-kötet?

– Mindjárt hozom.

Keresgélés közben kezembe akad első Petőfi-kötetem: *Petőfi Összes Költeményei, Dante kiadás* (év nélkül). Ahogy belelapozok az agyonforgatott, szétfeszlett piros fedelű könyvbe, az elsárgult lapok közül kipottyan egy kis kartonlapocská, rajta anyám keze írásával:

1942.
Húsvéti
ajándék
Édesanyától

Évvesztes lévén nem jártam még iskolába, de akkor már legalább másfél év óta folyékonyan tudtam olvasni. Elolvastam hát ezt a könyvet is. Talán egész későbbi életpályám másként alakul, ha az én anyám nem úgy határoz, hogy 1942 húsvétjára kisnyúl helyett Petőfit ajándékozza a fiának.

Anyám, Édesanyám, ugyan mi lett volna belőlem Nélküled?

*

A bonyodalmat, nehézséget, olykor a görcsöt nem az abbéli tanácstalanság okozza, hogy mit írjak, hanem épp az ellenkezője: mit hagyjak el, mit húzzak ki, mit tegyek félre? Bizonyára a képzettársítási rendszer összefüggéseinek, szeszélyes és alig kibogozható kapcsolódási pontjainak a megsokasodásából

következik, hogyha valamely gondolatot, eseményt, jelenséget vagy bármit kézbe – vagy szemügyre – veszek, a vele szorosabb-lazább viszonyban, közvetlen vagy akár áttételes kapcsolatban álló egyéb tényezők szinte átláthatatlan szövevénye kapaszkodik belé, s tolul, nyomakszik előre. Mint amidőn valaki egyetlen szál vadhagymát vagy kakukkfüvet szeretne kihúzni, ám amint hozzáér, mozdul s megindul nyomban az egész mező – füvestül, folyondáros-tul: mindenestül.

Rendet tudsz-e tartani köztük? A mesterség titka ebben rejlik.

*

A beteg a gyógyszer bevitelétől gyógyulást vár.
A gyáros a gyógyszer beviteléből hasznot remél.
Nem elhanyagolható különbség.

*

A konyha művészete. Termékeit – jó esetben: alkotásait – mindannyian magunkhoz vesszük, ám csak kevesen becsüljük érdeme szerint. (Jóllehet küszködéseink jelentős része e javak megszerzéséért folyik.)

Ami a sütés-főzés, az ételkészítés minőségét – főnnebb fokozva: művészi voltát – illeti: ehhez nem óhatatlanul szükséges ügyel-bajjal beszerezhető alapanyagok, drága fűszerek s különleges készítmények sokasága. Három-négy egyszerű hozzávalóból – ha azok egyike sem romlott vagy hamis! – némi gyakorlattal s egy kis odafigyeléssel már egész jó étket lehet összehozni.

Ám ennek a fordítottjaként: a tartalmilag leggazdagabb étel is lehet ízetlen, elszózott, túl zsíros vagy émelyítő.

Vegyük például a lehető legnemesebb, legváltozatosabb, legkülönb alapanyagot: a nyelvet. Ki tudná mind felsorolni a belőle létrehozot remekművek beláthatatlan sokaságát? S mégis: a tehetségtelenség s a tudatlanság bevehetetlen sáncai mögött hány, de hány kontár buzgólkodik rajta, hogy kifőzze belőle a maga hamis és ehetetlen kotyvalékait!

*

Továbbfűzve az iménti szálát: vannak – mégpedig szép számmal – képzett kontárok is. Az egészség s a hosszú élet utáni természetes vágyakozás, a homályba vesző nemzeti múlt s a transzcendencia iránti – sokáig elfojtott, ezért kiélegítetlen – érdeklődés nyomán tömegével léptek színre a komoly tudósokat szemérmetlenül túlkiabáló szélhámosok is. Táltosok, tenyérjósok, távgyógyítók építik ki betonbiztos egzisztenciájukat a fellazult fövényen, a hazaffyas ősnyelv-kutatás professzorai hajóznak hazai révbe az Óceán túlpartjáról, s híveik száma lassacskán meghaladja azokét, akik legalább alapfokon ismerik a magyar leíró nyelvtant s az akadémiai helyesírás szabályait. (Az MTA, mint „az elmúlt rendszer kiszolgálója” egyébiránt is veres posztó ezen urak szemében.) Így lesz aztán – egyebek közt – a barguzini zsidó temető szélből kikapart női csontvázból Petőfi Sándor teteme, a belső-ázsiai ujjur népből a magyarság legközelebbi atyafisága, a magyar népből és nyelvből ősnép és ősnyelv, Jézus Krisztusból pedig pártus herceg. S ez a fajta „ismeretterjesztés” nem magánlakásokban, eldu-

gott erdei tisztásokon folyik, még csak nem is kültelki kocsmahivatalokban, hanem az önkormányzatok keserves fillérjeiből fenntartott művelődési házakban s némely televíziós csatornán.

*

De beszéljünk inkább másról: jobbakról.

Sokszor, nagyon sokszor gondolkodom Kiss Tamásra, hajdani kedves, jó tanáromra s első tanítómesteremre költői pályám-utam kezdeti szakaszán.

Életkora szerint a szüleim nemzedékéhez tartozik – ez év szeptemberében lép át kilencvenedik esztendőjébe –, de nem csupán emiatt érzem úgy kissé, mintha a fia: távolra szakadt fia lennék. Igazából emberi s költői lény az, ami a vonzásában tart.

Ritkán jutok el Debrecenbe, hogy Garay utcai háza kapuján bekopogjak, személyes jelenléte így igen hiányzik az életemből.

Aranyveretű, igaz s igényes költészetét hozzá valóban méltó elismerés eddig nemigen övezte a hivatalosság részéről. A kortársi kritika is csak keveset foglalkozott vele. Hiába no: *Dácia térmezején dalolni* sosem volt akkora nyilvánosság, mint, teszem azt, Pest-Budán, vagy akár Pannóniában. (Dácia ezúttal nem Erdély, hanem a kis haza mostohábbik fele gyanánt értendő: túl a Tiszán.)

Irodalmunk egyik legszebb, legtisztább istenes versét – vajon hányan tudnak róla? – Kiss Tamás írta: *Rám ismeresz-e majd, Istenem?*

Úgy hiszem, rá fog ismerni.

*

Árvíz, árvíz a Tiszán. Egyelőre még csak a felső szakaszon. Idevezetett hát a vízgyűjtő terület erdőinek letarolása. Hóolvadáskor vagy kiadósabb esőzések után akár minden esztendőben többször is várható az áradat onnét felülről, hisz nincs, ami késleltetné, visszatartaná a víz levonulását.

Másfél nap alatt hét métert emelkedett a víz szintje. Át is szakította Tarpánál a gátat. Megrendítő látni, tudni az emberek sanyarú sorsát: mint megy veszendőbe percek alatt életük minden szerzeménye – ház, jószág, ingó vagyon. S a szegény, kiszolgáltatott, esendő állatok, a lovak, tehenek, disznók. Mennyi élet! S mennyi halál.

*

Gergely napja van, szép derült idő. A hírek szerint szelídül az ár a Tiszán. Ezzel együtt még mindig dúl, pusztít a víz – még ott is, ahonnan már visszavonult: rognak le, omlanak össze az átázott falú vályogházak. (Ha nem is annyi, mint odaát Kárpátalján. Nálunk csak százával.)

*

Az idén ismét nem kaptam meg a *díjat*, amire a *szakma* – immár többedjére – fölterjesztett. Füzi Laci bosszankodott emiatt.

Nem mondom, valóban jól jött volna: végre törleszthetnék az adósságaimból. S apám is büszke lenne rám. (Ha már szegény anyám nem örülhet akkor sem, ha valaha mégis megkapom.)

Egyébként így, *díjtalanul* is igen jó társaságban vagyok: Szécsi Margit, Ratkó József, Kalász László... soroljam még?

Foglalkozzunk inkább fontosabb dolgokkal.

Ma például el kell mennem apámhoz: rossz neki egyedül. A múltkoriban ezt elpityeredve szóba is hozta.

*

Jó néhány éve valamelyik pesti antikváriumban ráakadtam egy kecsua–spanyol szótárra. (Jesus Lara: Diccionario Queshwa – Castellano Castellano – Quesshwa, La Paz – Cochabamba, 1971.) Most épp ezt lapozgatom.

A kecsua a hajdani Inka Birodalom fő nyelve volt. Eredeti szálláshelyükről, a perui Apurínac-Ayacucho vidékéről a Birodalom idején a nyelv elterjedt a mai Ecuador, Bolívia, Peru és Argentína területén is. Számos spanyol hódító is megtanulta, az 1551-ben alapított limai egyetemen pedig kezdettől fogva tanították. Peruban a spanyol mellett 1975-ben minősítették hivatalos nyelvnek. Több mint 9 millió beszélővel a legnagyobb élő, ragozó típusú indián nyelv. (Adatok: *A világ nyelvei*. Szerk. Fodor István, Akadémiai Kiadó, 1999)

Semmi esélyem rá, hogy valaha is eljussak Dél-Amerika kecsuák lakta tájaira. (Az én lehetőségeimhez képest már Madrid, Barcelona is túl messzire van.) Akkor hát mi késztet rá, hogy sorra ízlelgessem ennek a térben távoli, hangzását, szerkezetét tekintve azonban nem is olyan idegenszerű nyelvnek a szavait? Van-e, lesz-e legalább közvetve, áttételesen valamiféle hasznom abból, hogy órákat vesztegetek erre a puha fedelű, kissé már viseltes küllemű könyvre?

Semmi ésszerű magyarázatom nincs – azonfelül, hogy hajt a kíváncsiság.

*

Csúf, barátságtalan, télies idő a tavasz első napján. Havas eső szemerkél, a hideg – arcpirító. Nem örülnek a virágok. (Bánatukban csak meg ne fagyjanak.)

Ugnál ma tetőzik a Tisza. Értelemszerűen itt: Kécskén is.

*

Vészesen megemelkedett nálunk a nyelvromlás mértéke. (Valószínűleg mást is, ám a tömegével jelentkező tüneteket közvetlen testközelből leginkább itthon tapasztalhatjuk.) A pontatlan, hányaveti fogalmazás, a helytelen igealakok használata, az alany és az állítmány egyeztetésének mellőzése, a szókinccs elszürkülése, elszegényedése, a tudálékosság és a kezdetlegesség két arcvonala támadása, divatszavak, idegenből jól-rosszul átvett kifejezések gondolkodás nélkül való alkalmazása – mindez riasztólag figyelmeztet: baj, igen nagy baj van – a nyelvvel? nem: – a nyelv beszélőivel.

A nyelvromlás s ezzel kapcsolatban a nyelvvédelem szóba kerültekor gyakran hangoztatják még a nyelv tudós művelői és kutatói közül is sokan: semmi szükség a nyelv mindenáron való védelmére és tisztogatására, hisz az előbbutóbb úgyis kiforrja, kiveti magából az oda nem valót, hagyni kell hát, hogy ez a folyamat a maga természetes módján érvényesüljön.

Tetszetős, ám csalóka ez az okoskodás. A nyelvnek, akárcsak az élővizeknek, valóban van öntisztító képessége. Ez azonban nem érvényesül korlátlanul, mű-

ködését több tényező is befolyásolja. Maradván az élővíz párhuzamnál: egy folyó öntisztító képessége függ egyfelől a belejuttatott szennyező – esetleg mérgező – anyagok mennyiségétől és hatásfokától, valamint a szennyezés egyszeri, megismétlődő, vagy épp folyamatos voltától, másfelől pedig függ a mindenkori vízhozamtól, vízutánpótlástól. Nos: nyelvünk jelenlegi állapotát s a benne zajló folyamatokat tekintve mind a szennyeződés folyamatossága és intenzitása, mind pedig a vízhozamcsökkenésnek megfelelő elszegényedés szembeötlő. Ilyenkor már nem hivatkozhatunk, s főleg nem hagyatkozhatunk a természetes öntisztulásra.

Mi hát a teendő? Mindenekelőtt a nyelvi műveltség minden lehetséges eszközzel való megalapozása, elmélyítése és terjesztése. Ebbe az általános – tehát: mindenkire kiterjedő – anyanyelvi képzésen túl az idegen nyelvek minél szélesebb körű elsajátítását is beletartozandónak ítélem: amiképp mások megismerése révén önismeretünk is fejlődik, úgy a többoldalú nyelvtudás anyanyelvünk csiszoltabb, tudatosabb használatához is hozzásegíthet bennünket. Rendkívül nagy szerepe van a szépirodalomnak. Jó művek olvasása közben szinte észrevétlenül gazdagodik, nemesedik, pallérozódik az elme, s ennek folytán a mindennapi nyelvhasználó is. Kiváltképp fontosnak, sőt elengedhetetlennek tartom, hogy az írott és elhangzó hírközlés, a tanítás-oktatás, nevelés, az állami irányítás, a törvényhozás – egyáltalán: a közélet területein tevékenykedők ha megszólalnak, beszélnek, nyilatkoznak, az ne elrettentő, de méltán követendő példa legyen. (A nézők, a hallgatók s az olvasók nagy része sajnos az elrettentő példát is követi öntudatlanul.) Korábban bizonyos törzsi társadalmakban csak az juthatott bárminő tiszttséghez vagy szerephez, aki világosan, szemléletesen, a nyelv szabályait tiszteletben tartva tudott beszélni. Akinek képessége – vagy hajlandósága – nem érte el a megfelelő szintet, a közösség színe előtt nem juthatott szóhoz. Ez volt az íratlan törvény.

Szükség van-e manapság írott törvényre a nyelv védelmében? Bizonyos tekintetben s mértékben igen. Példának okáért az idegen nyelvű – s gyakorta otromba hibákkal éktelenkedő – feliratok elburjánzásának ma már csak törvénnyel lehet – ha lehet – gátat szabni. Egyéb területeken elegendőnek tartanám a szakmai szabályok s feltételek szigorítását. Teszem azt: pedagógus – óvónőtől, tanítótól a bármilyen szakos tanáron át az egyetemi professzorig –, közhivatalnok – önkormányzati tisztviselőtől a kormány- és államfőig, továbbá az írott és sugárzott sajtó munkatársa csak az lehessen, aki legalább a világos, szabatos és magyaros nyelvű önkifejezés alapkövetelményeinek képes megfelelni.

S még valami. Véssük agyunkba, hogy a nyelv, az anyanyelv ügye nem afféle szűk szakmai kérdés. Azaz: a nyelvi botlás, stílusficamon rajtakapott matematikatanár, közgyűlési felszólaló, önkormányzati képviselő – s ilyen is akadt már: – irodalomtörténész, ne azzal hárítsa el a figyelmeztetést, hogy – úgymond – „nem vagyok én nyelvész.”

Persze tudom s belátom: hibátlan nyelven, kifogástalan stílusban is lehet hamisan szólni. Ennek leleplezése azonban már nem a nyelvőrség feladatkörébe tartozik.

*

Napi hírek nyomán: folyik a förtelmes tülekedés különféle egyházi körökben a konstantinoszi koncok megkaparintásáért.

*

Idegenkedésem, bosszúságom, utálatom kiapadhatatlan forrása.

Az ál-dolgok például. Sok, igen sok van belőlük, hosszan sorolhatnám: a műszálás alsóneműtől s művirágoktól kezdve az álérzelmeken, áligazságokon át az áltudományig, áleszmékig, s még tovább: a megtévesztő hűséggel utánczolt, hamis márkajelzésű társadalmi, politikai, vallási intézményekig.

Úgyszintén ki-kihoz sodromból az értetlenség, a megátalkodott, ráadásul gőgös, rátarti ostobaság, az előítéletekbe, téveszmékbe, rögeszmékbe beleágyazódott korlátoltság. Amivel már nem tudok mit kezdeni, mert javíthatatlan, megváltoztathatatlan, elpusztíthatatlan. Csupán várni s remélni lehet: hátha kihal magától. De nem hal ki: napról napra, évről évre, korról korra újranemzi, újrászüli önmagát. Életereje kiapadhatatlan, kimeríthetetlen. Túléli a bölcseket. Túlél mindannyiunkat.

2000. tél eleje – 2001 tavasza